Literary Text Research

Rhetoric of Syntax in the Historical Text *Nafsat Al Masdur* by Zeydari Nasavi

Mohammad Amin Ehsani Estahbanati*

Corresponding Author, Visiting Lecturer of Persian Language and Literature, Estehban Higher Education Center, Shiraz University, Shiraz, Iran. E-mail: ehsani.estahbani@gmail.com

Print ISSN: 2251-7138
Online ISSN: 2476-6186

Article Type: Research Article

Article history:
Received September 11, 2021
Received in revised form February 17, 2022
Accepted February 19, 2022
Published Online October 06, 2024

Keywords:
Rhetoric,
Syntax,
Nafsat Al Masdur,
Structural Arrangement

ABSTRACT

Syntax refers to the poet's skill in arranging the components of a phrase in a balanced and proportionate manner. The eloquence of a sentence is an essential aspect of artistic expression, particularly in poetry and poetic prose, as well as in any form of word-based art. This refers to the skillful manipulation of sentence components. The syntactic options of any language are the most constrained alternatives. When constructing a sentence, we have the freedom to choose any word in the language to begin our statement. However, this initial decision narrows down the options for succeeding words in the sentence. We engage in this practice because, within the vast array of classes that might be grammatically positioned in this particular category of the speech sequence, certain classes are harmonious with the initial word while others are not. Conversely, syntax is the most adaptable and flexible area of language studies. Generally, prominent Iranian and Islamic rhetoric theorists, such as "Jorjani," focus on both themselves and the subject of syntax, envisioning rhetoric and its impact on the syntactic structures of language. People widely regard Zeydari's book Nafsat Al Masdur as a highly significant work in Persian history and literature. Shahab Zeydari authored this book four years subsequent to his sojourn in Meyafarikîn, during which he acquired knowledge regarding the conclusion of Sultan Jalal al-Din's tenure as complaint lyrics. The book elucidates the challenges that beset the Sultan towards the end of his rule, as well as the author's own tribulations.

Cite this Article: Ehsani Estahbanati, M. A. (2024). Rhetoric of Syntax in the Historical Text of *Nafsat Al Masdur* by Zeydari Nasavi. *Literary Text Research*, 28(101), 245-266. https://doi.org/10.22054/LTR.2022.63431.3444

© 2016 by Allameh Tabataba'i University Press
Publisher: Allameh Tabataba'i University Press
Homepage: https://ltr.atu.ac.ir/
DOI: https://doi.org/10.22054/LTR.2022.63431.3444

1. Introduction

Nasavi wrote a cordial missive to a Khorasan noble, in which he expounded on the Tatar invasion of Azerbaijan, the tribulations faced by Sultan Jalal al-Din at the end of his rule, and the contemporary hardships endured. The historical significance of this treatise lies in two aspects: First, the author served as Sultan Jalal al-Din's secretary, allowing him to witness numerous events firsthand. Secondly, the author wrote the treatise from the perspective of the defeated, free from the influence of the dominant political discourse (the Mongols). As a result, it serves as a candid reflection of the events and conveys the genuine sentiments of the author and his fellow countrymen towards the invading forces. Clericalism heavily influences Nafsat Al Masdur, an artificially composed work. It is characterized by an abundance of linguistic and spiritual techniques, as well as an excessive use of Arabic language, literature, poems, traditions, and artificiality. We can attribute this to the prevailing trend of competition in historical writing and clerical prose. During the early 7th century, he effectively utilized the force and authority of his writing. Zeydari's artistic approach enriches his historical writing in this book, adding depth and complexity to the text. This multi-dimensional reading appeals to historians and holds significance from a variety of literary perspectives. Consequently, in contemporary linguistics, the examination of how rhetoric influences syntax and structure holds significant significance.

2. Literature Review

As of now, there has been no autonomous investigation carried out in the Persian language about the rhetorical impact and syntactic organization of artificial prose writings, specifically focusing on the novel Nafsat Al Masdur. This article will begin by examining syntax and its relationship to order and rhetoric. After providing a critical overview of the research background, we will then explore the rhetorical role of syntax in Nafsat Al Masdur's text. We will accomplish this by presenting examples and taking into account the situational context. We demonstrate the emotive and melodic qualities of Zeydari's words and emphasize the importance of evoking the audience's emotions through the author's skillful use of syntactic structure. This essay presents the results of a syntactic analysis of Persian grammar structure and Georgian rhetoric.

3. Methodology

The findings of this study, obtained through a descriptive-analytical approach and library data, demonstrate that Zeydari effectively uses syntactic organization for simulations and internal discussion with himself. The arrangement and composition of sentence parts are a rhetorical and stylistic classification. Zeydari employs a distinct rhetorical-stylistic framework through the careful selection, combination, introduction, delay, and syntactic arrangement of words. Zeydari Nasavi has derived the greatest advantage from the conventional structure and organic organization of sentences. This

book's author reveals the components of a sentence, which are only comprehensible when the situational context of the text is considered. This study employs document analysis, library studies, and content analysis to gather data. We randomly select the data, evaluating elements in relation to the research title. The research relies on authentic Persian grammar books as the standard for evaluating syntactic structure, while Jurjani's theories serve as the basis for the rhetorical analysis of syntax.

4. Conclusion

Zeydari's novel Nafsat Al Masdur utilizes diverse structural connections to create a poetic texture that arises from semantic difficulties. Zeydari designs these syntactic patterns to ensure thematic coherence and meet the audience's needs. At the conclusion of each simple or compound sentence, the reader encounters an autonomous significance. The text does not contain antecedents and suffixes, which deviates from the standard norm. Zeydari takes measures to enhance sentence processing and achieve news harmony, aiming to overcome the artificial and poetic nature of the text as well as the presence of abandoned Arabic words. Previously utilized. The excessive length and repetitive nature of sentences and descriptions, as well as the author's tendency to use synonyms or repeat imagery in Nafsat Al Masdur, result in a loss of clarity in sentence meaning. Additionally, the presence of difficult Arabic words, lengthy sentences, and occasional obscenities further contribute to the reader's difficulty in understanding the text. Ideally, the words should align with the intended meaning and flow smoothly. Zeydari Nasavi's primary focus appears to be on engaging with the audience and exerting influence through the medium of "conversation." He employs a considerable array of distinctive and expressive techniques to demonstrate his mastery and dominance in the realm of language by creating unique and captivating visuals. Zeydari has skillfully crafted enduring images by blending many layers of fictional elements, whether in decorative illustrations or in the images that serve as the focal point of reporting and narrating events. This technique effectively communicates his purpose in creating visual representations. Recognizing the influential nature of images, the author incorporates visual elements alongside textual descriptions, resulting in a peculiar and rather challenging reading experience. However, his proposed method for addressing the issue of delayed text is to employ clarity through the use of normal syntax, particularly in the organic arrangement of words when referring to the institution. In addition, he adapts his language to suit the audience's level of comprehension, particularly when using complex and metaphorical vocabulary. He also minimizes the use of non-standard language in order to maintain the integrity of the institutional structure.

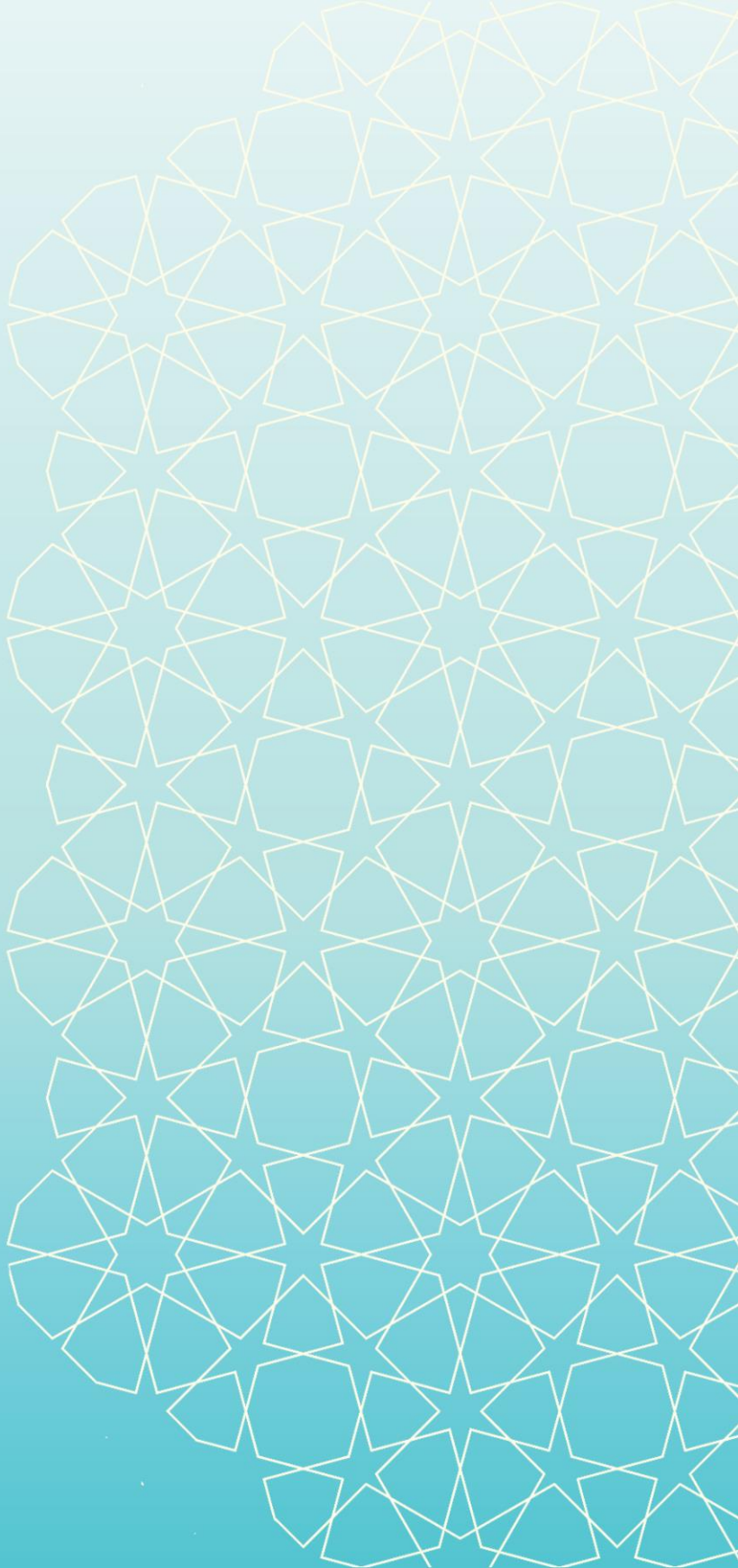

متن‌پژوهی ادبی

بلاغتِ نحو در متن تاریخی نفثةالمصدور زیدری نسوی

محمدامین احسانی اصطهباناتی*
نویسنده مسئول، مدرس مدعو زبان و ادبیات فارسی، مرکز آموزش عالی استهبان، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. رایانامه: ehsani.estahbani@gmail.com

شاپا چاپی:
۲۲۵۱-۷۱۳۸
شاپا الکترونیکی:
۲۴۷۶-۶۱۸۶
نوع مقاله:
مقاله پژوهشی
تاریخچه مقاله
تاریخ دریافت:
۱۴۰۰/۰۶/۲۰
تاریخ بازنگری:
۱۴۰۰/۱۱/۲۸
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۰/۱۱/۳۰
تاریخ انتشار:
۱۴۰۳/۰۷/۱۵
کلیدواژه‌ها:
بلاغت،
نحو،
نفثةالمصدور،
چیدمان ساختاری

چکیده

امروزه، در مباحث زبان‌شناسی، مطالعهٔ تأثیر بلاغت بر نحو و ساختار، اهمیت اساسی دارد؛ در زبان فارسی، تاکنون پژوهش مستقلی دربارهٔ تأثیر بلاغی و آرایش نحوی در متون نثر مصنوع و متکلف با محوریت کتاب نفثةالمصدور، انجام نگرفته است. در این مقاله، نخست به بررسی نحو و رابطهٔ آن با دستور و بلاغت خواهیم پرداخت و پس از برشمردن نقادانهٔ پیشینهٔ پژوهش، کارکرد بلاغی نحو را در متن نفثةالمصدور، باز می‌نماییم و با استناد به نمونه‌ها و رجوع همزمان به بافت موقعیتی، عاطفی و آهنگین کلام زیدری و اقتضای دل مخاطب، هنر نویسنده را در استفادهٔ بلاغی از سازهٔ نحو، نشان می‌دهیم. در این جستار، با رویکرد نحوی به ساختار دستور زبان فارسی و نیز بلاغت جُرجانی به حصول نتایج رسیده‌ایم. نتایج این پژوهش که به شیوهٔ توصیفی- تحلیلی و بر مبنای داده‌های کتابخانه‌ای به دست آمده است، نشان می‌دهد که زیدری از آرایش و چیدمان نحوی به گونه‌ای شایسته برای محاکات و گفت‌وگوی درونی با خویش، بهره برده است. شیوهٔ ترکیب و طرز قرار گرفتن ارکان جملات به صورت مقوله‌ای بلاغی و سبک‌ساز شده است. زیدری در گزینش واژگان، شیوهٔ ترکیب و تقدم و تأخر واژه‌ها و چیدمان نحوی کلام به‌گونه‌ای عمل می‌کند که سبب ایجاد ساختار بلاغی- سبکی خاصی شود.

استناد به این مقاله: احسانی اصطهباناتی، محمدامین. (۱۴۰۳). بلاغتِ نحو در متن تاریخی نفثةالمصدور زیدری نسوی. *متن پژوهی ادبی*، ۲۸(۱۰۱)، ۲۴۵-۲۶۶. https://doi.org/10.22054/LTR.2022.63431.3444

© ۲۰۱۶ دانشگاه علامه طباطبائی
ناشر: دانشگاه علامه طباطبائی
آدرس سایت: https://ltr.atu.ac.ir/

مقدمه

دانش بلاغت، حاصل و تناسب تمام تمهیدات و شگردهای زبانی با پیام، بافت و مخاطب است. جرجانی در اسرارالبلاغه هنگامی که در آغاز کتاب از تجنیس سخن می‌گوید با آوردن شواهدی نشان می‌دهد که این صناعات لفظی تنها در صورتی زیبا و مستحسن هستند که با معنی در پیوند باشند و به القای آن یاری رسانند (الجرجانی، ۱۳۹۲: ۷-۸). «نحو» به معنی میزان توانایی شاعر در طرز قرار دادن اجزای جمله به میزان تناسب است. یکی از مهم‌ترین نکته‌هایی که در اثر هنری و به‌ویژه شعر یا نثر شاعرانه و به طور کلی در هر نوع هنری که با کلمه‌ها سر و کار دارند، بلاغت جمله است؛ یعنی آگاهی از طرز کاربرد اجزای جمله. امکانات نحوی هر زبان از جهتی محدودترین امکانات است. هنگامی که می‌خواهیم جمله‌ای را بیان کنیم، همهٔ واژه‌های متعلق به آن زبان در اختیار ما هستند تا با هر کدام خواستیم، جملهٔ خود را آغاز کنیم و آن را بسازیم، اما با انتخاب اولین کلمه، انتخاب واژه با واژه‌های بعدی را در زنجیر گفتار محدود می‌کنیم؛ زیرا در میان طبقهٔ نامحدودی که از نظر دستوری ممکن است در این طبقه از زنجیر گفتار جای گیرد، عده‌ای با اولین کلمه، سازگار و عده‌ای ناسازگارند. علاوه بر این، بیشترین حوزهٔ تنوع‌پذیری در زبان، حوزهٔ نحو است.

به‌طور کلی، بزرگ‌ترین نظریه‌پردازان بلاغت ایران و اسلام از جمله «جرجانی» ضمن عطف توجه به خود و حوزهٔ نحو، بلاغت و تأثیر آن را در حوزهٔ ساختارهای نحوی زبان متصور می‌کنند. از منظر جرجانی «نحو، علم کشف معانی است. بدین معنی که شاعر زبان را به‌گونه‌ای به‌کار می‌برد که از روابط اجزای کلام با یکدیگر بافتی زنده و متنوع از تصاویر و احساسات به وجود می‌آورد» (العشماوی، بی‌تا: ۲۸۳).

کتاب نفثةالمصدور زیدری «از امهات کتب تاریخ و ادب پارسی شمرده می‌شود. این کتاب را شهاب زیدری، چهار سال بعد از اقامت در میافارقین و اطلاع از پایان کار سلطان جلال‌الدین به‌گونهٔ بث‌الشکوی و در شرح دشواری‌هایی که برای سلطان در اواخر عهد او و نویسنده پیش آمد و در شرح مصائبی که خود تحمل کرده بود، نوشت. نسوی، نفثةالمصدور را به یکی از اعیان خراسان در ضمن مراسله‌ای دوستانه نوشته و در آن، واقعهٔ هجوم تاتار به آذربایجان، دشواری‌های سطان جلال‌الدین در اواخر عهد او و مصائب پیش آمده را به شیوهٔ حسب حال شرح داده است. اهمیت تاریخی این رساله آن است که از یک سو، مؤلف آن منشی سلطان

جلال‌الدین بوده و بسیاری از وقایع را به چشم خود مشاهده کرده است و از دیگر سو، این رساله نه با محافظه‌کاری ناشی از نظارت گفتمان سیاسی غالب (مغولان) بلکه به وسیلهٔ گفتمان مغلوب نوشته شده و از این‌رو عمدتاً بازتابندهٔ صریح حوادث و بیانگر احساسات واقعی نویسنده و هموطنان او نسبت به قوم مهاجم است» (با تلخیص بهار، ۱۳۸۰: ۷/۳).

انشای نفثةالمصدور، متصنع، بسیار منشیانه، سرشار از صنایع لفظی و معنوی و همراه با افراط در استفاده از زبان و ادب عربی است که این امر تا حد زیادی از جریان رقابتی موجود در تاریخ‌نویسی و نثر منشیانه نیمهٔ اول قرن هفتم است و در این مسیر از اعمال قدرت و اقتدار نگارش خود کمال استفاده را برده است. زیدری با وجود اینکه در این کتاب تاریخ می‌نویسد، اما به‌واسطهٔ قلم هنرمند خویش سبب می‌شود که متن کتاب خوانشی چندبُعدی را به دست دهد که هم بتواند مورد عنایت مورخان باشد و هم از جنبه‌های گوناگون ادبی حائز اهمیت باشد.

با وجود دشواری‌های بسیاری که در نثر متصنع منشیانهٔ کتاب نفثةالمصدور وجود دارد، اما ساختار نحوی آن به گونه‌ای است که سبب جذابیت کلام زیدری شده است. برای گشودن زمینهٔ پژوهش و گفت‌وگو در این موضوع، چنین پرسشی را به میان می‌آوریم که در نثر مصنوع و متکلف زیدری، ساختار جملات و نحو کلام چگونه تحت‌تأثیر بلاغت قرار گرفته است؟

۱. پیشینهٔ پژوهش

در دهه‌های اخیر با ظهور شاخه‌های جدید در علومی مانند معنی‌شناسی، زبان‌شناسی، تحلیل گفتمان و کاربردی‌شناسی از یک‌سو و پیشرفت رویکردها و نظریه‌های جدید در حوزهٔ نحو و دستور زبان از سوی دیگر در کنار توجه به برخی نظریات فلسفی ماهیت و کاربرد زبان، زمینهٔ گشودن بحث‌های جدید در باب ارتباط دستور و نحو با بلاغت و احیای تحلیل‌هایی از آن نوع که در ادامهٔ کار عبدالقاهر جرجانی است، فراهم آمده است. در دنیای عرب‌زبان، کتاب‌هایی منتشر شده است که ضمن تلخیص و گردآوری، میراث بلاغی این مباحث را با نگاهی جدیدتر و امروزی‌تر گزارش می‌کند؛ از آن جمله کتاب چهار جلدی معانی‌النحو است (ر. ک: سارلی، ۱۳۹۸: ۲۳۶). در زبان فارسی نیز اخیراً بحث‌های مشابهی گشوده شده و برخی آثار ادبی با طرح دیدگاه‌های نوین پیرامون ارتباط نحو، دستورزبان و بلاغت به نگارش آثار موفقی دست زده‌اند از جمله کتاب «بلاغت ساختارهای نحوی در تاریخ بیهقی» از سیدقاسم (۱۳۹۶)؛ نویسنده در این کتاب که مستخرج از رسالهٔ دکتری وی است، ویژگی‌های ترکیب و تنوع ساخت نحوی تاریخ

بیهقی را از منظر بلاغی به دقت مورد واکاوی قرار داده و اثبات کرده است که مقاصد زیبایی‌شناسی نحوی در تاریخ بیهقی با مسائل اجتماعی و سیاسی دربار غزنویان به‌شدت گره خورده است.

سید قاسم (۱۳۹۲) در مقالهٔ «کارکرد بلاغی آرایش واژگانی در تاریخ بیهقی» به‌صورت مختصرتری به ارتباط نحو بر بلاغت واژگانی تاریخ بیهقی توجه کرده است.

جبری (۱۳۹۶) در مقالهٔ «تأثیر گسترش ساختار جمله بر ماهیت معنا در نثر صوفیانه» به صورت گذرا اشاراتی به تأثیر خلاقیت‌های ساختاری و (بلاغی) بر نحوِ نثر صوفیانه داشته و زنجیرهٔ معنایی کشف‌الاسرار میبدی را از این منظر بررسی کرده است. اثبات تعلیق معنا، افزایش معنا و عمق بخشیدن به معنا از منظر گسترش بلاغی ساختاری نحوی در کشف‌الاسرار از دستاوردهای این پژوهش است.

سارلی و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «بلاغت ساخت‌های نحوی نشان‌دار در اشعار نیمایی اخوان ثالث» چگونه ساخت‌های دستوری و نحوی نشان‌دار و متنوع را با ملاحظهٔ بافت زبانی و موقعیتی در خدمت القای معنی و پیام موردنظر خویش قرار داده است.

برای کشف روابط میان دستور و بلاغت و یافتن چهارچوب تحلیلی جامع درخصوص نفثةالمصدور تاکنون پژوهشی صورت نگرفته و در بیشتر پژوهش‌های مربوط به نثر این کتاب، الگوهای بیانی، بدیعی با ساختار سبکی این کتاب موردتوجه قرار گرفته است؛ از جمله شامیان و جعفری (۱۳۹۷) در مقالهٔ «تبیین الگوی کاربرد صناعات بدیعی و بیانی در نفثةالمصدور»، حکیم آذر (۱۳۹۴) در مقالهٔ «تحلیل محتوای نفثةالمصدور نسوی» و صادقی و میرزایی (۱۳۹۷) در مقالهٔ «بررسی زبان‌شناختی نفثةالمصدور اثر شهاب‌الدین محمد زیدری با رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی». در پژوهش‌های یاد شده بحثی مشابه با ساختار مقاله پیش رو مطرح نشده است.

۲. روش پژوهش

شیوهٔ پژوهش در این مطالعه به روش سندکاوی، مطالعات کتابخانه‌ای و تحلیل محتواست. داده‌ها به روش تصادفی و بر مبنای انتخاب مواردی که قابلیت بررسی از منظر عنوان پژوهش را داشته باشد، گزینش و انتخاب شده‌اند. ملاک ساختار نحوی معیار در این پژوهش کتب دستور زبان فارسی معتبر و ملاک بررسی بلاغت نحو براساس نظریات جرجانی است.

۳. یافته‌ها

فارسی‌زبانان براساس قواعد خاصی، واژگان یک جمله را در کنار یکدیگر قرار می‌دهند. بسیاری از عوامل زبانی و بلاغی در چینش نحوی واژگان تأثیر می‌گذارد و موجب تقدیم و تأخیرهایی در همنشینی اجزای کلام می‌شود، اما قاعدهٔ کلی در جملات معیار (با احتساب شرایط کلی دستور زبان در دستور تاریخی) چنین است که «ابتدا مسندٌالیه می‌آورند پس وابستهٔ فعل، بعد فعل را» (فرشیدورد، ۱۳۷۸: ۹۲). فرشیدورد با ذکر نمونه‌هایی از فارسی باستان تا فارسی دری بر این موضوع تأکید می‌کند که ترتیب «مسندٌالیه + وابستهٔ فعل+ فعل» از قدیم‌ترین زمان تاکنون رایج بوده است (همان: ۲۳۱). چنانچه در قدیم‌ترین آثار فارسی دری نیز رعایت این الگو را می‌توانیم ببینیم: «بهار را عین‌البقر خواند، وی آماس‌های سخت بگشاید چون از او موم روغن کنند» (هروی، ۱۳۷۱: ۶۷).

«واژهٔ نحو معادل کلمهٔ syntax در زبان انگلیسی است که از واژه‌ای یونانی به معنی «نظم و ترتیب» گرفته شده است. این کلمه از جنبهٔ لغوی به معنی «جهت و اسلوب» به‌کار رفته و در اصطلاح به‌معنی جهت‌گیری قواعد به شیوه‌ای دستورمند اطلاق شده است. به طور کلی، نحو هر زبان، شامل شیوه‌ای است که با استفاده از آن می‌توان واژه‌ها را به‌گونه‌ای ترکیب کرد که بتوان واحدهایی بزرگ‌تر ساخت. به عبارت دیگر، نحو عبارت است از قواعدی که از چگونگی هم‌نشینی تک واژه‌ها روی زنجیرهٔ گفتار و ساختن واحدهای بزرگ‌تر سخن می‌گوید» (باقری، ۱۳۸۲: ۱۴۵).

۳-۱. نحو و آرایش کلام در زبان فارسی

اگر رابطهٔ سازمند میان سبک و اندیشه پذیرفته شود و نحو نیز حامل و سازندهٔ اندیشه دانسته شود، میان ساختارهای نحوی جمله‌ها با بلاغت کلام پیوند استواری وجود دارد. صدای نحوی، پژواک وضعیت ذهنی ما در رؤیارویی با محیط است. بلاغت خود را بر روابط نحوی کلمات تحویل می‌کند و سبب گزینش نوع خاصی از نحو و دستور زبان می‌شود.

نحو معیار، شکل عادی قرار گرفتن اجزای جمله در هر زبان است که خنثی و بدون برجستگی است؛ بنابراین، از طریق آن به نکته‌ای دربارهٔ ذهن و اندیشهٔ نویسنده نمی‌توان پی برد، اما اگر جایگاه یکی از اجزای جمله نسبت به‌صورت طبیعی آن نحو معیار تغییر کند از آن در جایگاه تغییر بلاغی می‌توان بهره برد.

خروج از نحو معیار به روش‌های مختلفی صورت می‌گیرد و فراوانی هر یک از این شیوه‌ها سبب ایجاد رویکرد تازه‌ای به متن می‌شود. آنچه امروزه خروج از معیار نحوی نامیده می‌شود گاه به دلیل سختی و دیریابی متن در علم بلاغت تحت عنوان «تعقید معنوی» ارزیابی می‌شود. رجایی در معالم البلاغه درخصوص تعقید معنوی آورده است: «و آن چنان است که بر اثر رخ دادن خللی در ترتیب معانی دلالت کلام بر معنای مراد واضح و روشن نباشد به طوری که سامع مقصود متکلم را درک نکند مگر بعد از مشقت و تأمل بسیار» (رجایی، ۱۳۵۳: ۱۲).

در زبان فارسی، نویسندگان کتب دستوری، سبک‌شناسان و نویسندگان کتب علم معانی دربارهٔ چیدمان و آرایش نحوی کلام بحث‌های فراوانی ارائه داده‌اند و هر یک از منظر علم خود به این موضوع پرداخته‌اند و از میان دستورنویسان فارسی می‌توان به خانلری، فرشیدورد و باطنی اشاره کرد. خانلری تنوع ترتیب اجزای جمله در قرون اولیهٔ پیدایی فارسی دری را «ناشی از شیوهٔ طبیعی گفتار و تحت‌تأثیر ساختمان روان جملات قرآنی و بلاغت آن می‌داند» (۱۳۹۷: ۲۷۵). به هر ترتیب ذات شاعرانگی طبیعی زبان فارسی به‌گونه‌ای است که نویسنده می‌تواند به دلخواه و به اقتضای دلخواه، ترتیب و توالی جملات را به‌گونه‌ای تغییر دهد تا بر چیزی تأکید کند و بر مخاطب تأثیری خاص بگذارد.

۳-۲. ارتباط نحو و بلاغت

از نظر علم بلاغت، بحث از ثبت و ضبط کلمات، قواعد خشکی نیست که جایگاهی در هنر نداشته باشد، بلکه نحو، همان علم کشف معانی است (فلاحتی و اشرف، ۱۳۹۴: ۱۶)؛ اما جابه‌جایی نحوی چگونه صورت می‌گیرد؟ «یکی از ویژگی‌های زبان بشر، وجود ساختِ سازه‌ای (ساخت گروهی) در سطح نحو است و ساختِ سازه‌ای بدان معناست که برخی از عناصر واژگانی که در یک ساخت به‌کار می‌روند، نوعی پیوند و انسجام دارند و به طور کلی ساختار جمله از سازه‌های متفاوتی به‌وجود می‌آید که در یک جمله به گونه‌ای سلسله مراتبی به هم مرتبط می‌شوند». «در جابه‌جایی‌های نحوی اغلب زبان‌ها، این کل یک سازه است که تغییر مکان می‌دهد و اصلاً یکی از آزمون‌های تشخیص سازه، این است که در تقدیم و تأخیر عناصر یک جمله، اجزایی که یک سازه (گروه) را تشکیل می‌دهند با هم جابه‌جا می‌شوند که اصطلاحاً به آن، آزمون جابه‌جایی می‌گویند. با این حال در زبان فارسی، سازه‌های گسسته هم وجود دارند؛ یعنی سازه‌هایی که در تغییر آرایش واژگانی جمله، بخشی از آن‌ها جابه‌جا شد، دو یا چند پاره می‌شوند. این نوع اخیر

جابه‌جایی را در زبان فارسی می‌توان به دو نوع درون‌سازه‌ای که در اصل نحوی نیست، اما پیامدها و تأثیرات نحوی دارد و برون‌سازه‌ای تفکیک کرد: الف- درون‌سازه‌ای یا فرآیند جابه‌جایی عناصر یک سازهٔ نحوی درون همان سازه. گسست با جابه‌جایی عناصر سازهٔ فعلی یا اسمی (قلب) و تقدیم عنصری بر عنصر دیگر آن سازه در درون همان سازه واقع می‌شود؛ مانند این عبارت فعلی «نهاده سر به صحراها» که پیش‌آیی عنصر صرفی «نهاده» را بر عنصر غیرصرفی «سر به صحراها» می‌توان برای این نوع جابه‌جایی شاهد آورد. ب- برون‌سازه‌ای یا فرآیند جابه‌جایی سازه به بیرون از یک سازهٔ نحوی -با حرکت در بین سایر سازه‌های نحوی- گسست عناصر سازه‌ای و تقدیم جزئی از آن بر سازه‌های دیگر جمله یا تأخیر سازه‌ای است که به نوعی با درآمیختگی عناصری از آن سازه با عناصر دیگر نحوی در جمله صورت می‌گیرد یا آن سازه در دو سوی عنصر نحوی دیگری قرار می‌گیرد» (سارلی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۴۲).

۳-۲-۱. بلاغت نحوی در ساختمان جملات نفثةالمصدور

۳-۲-۱-۱. طول جملات و اقتضای حال مخاطب

می‌توانیم از رهگذر بررسی طول جملات، بلاغت گوینده را دریابیم، چراکه طول جمله نسبتی با میزان درنگ و تأمل گوینده در یک واحد فکری دارد. بررسی میانگین فراوانی جملات کوتاه و منقطع و فراوانی جملات بلند در نفثةالمصدور ما را به یک نکتهٔ بلاغی رهنمون می‌سازد.

> «از دشمن کامی حامی و حارس می‌شد و کام مراد در کام حاسد می‌شکست تا در نوبت عراق دست گرد جهان برآورد تا مجنون نحوی به دست او افتاد و به استعانت عمر و زید و تقدیم انواع حیله قرار منصب کتابت در غیبت میان» (زیدری نسوی، ۱۳۴۳: ۱۴).

در این جملات، خواننده متوجه پیوستار بلاغی جمله‌ها و انسجام نحوی آن‌ها می‌شود. اندیشهٔ زیدری در تمام طول بند، تدوام دارد. «پیوند جملات از نظر بلاغی منطقی و براساس تداعی خیال است» (فتوحی، ۱۳۹۰: ۲۷۹). استفاده از حروف و عوامل ربط از قبیل اگر، چون، که، تا، اما و... به جهت افزایش توضیح، رابطهٔ تقابلی یا خلاف انتظار، توضیح رابطهٔ علی و یا رابطهٔ زمانی به‌کار می‌رود (نوروزی و غلامحسین‌زاده، ۱۳۸۸: ۱).

جایگاه آغازین جمله مهم‌ترین امکان بلاغی در چیدمان نحوی کلام است. مبتدا یا آغاز نقطهٔ عزیمت پیام و به باور جرجانی کانون توجه جمله است (سیدقاسم، ۱۳۹۲: ۶۹). با توجه به

آرایش نحوی و واژگانی آزاد در زبان فارسی و عربی، پیش‌آیی عناصر جمله و مبتدا قرار گرفتن آن‌ها مقوله‌ای نویسنده‌محور است؛ در نتیجه جایگاه آغازین نوعی ظرفیت بالقوهٔ بلاغی در خود دارد. جایگاه مبتدا؛ یعنی جایگاه آغازین جمله حداکثر برجستگی[1] را دارد و هر چه جمله رو به پایان می‌رود، این برجستگی کاهش می‌یابد (راسخ مهند، ۱۳۸۸: ۱۲۱).

علمای بلاغت از جمله عبدالقاهر جرجانی و پس از او، انگیزهٔ تقدیم را عنایت و اهتمام به مقدم می‌دانستند و علاوه بر آن انگیزه‌های دیگری مانند «اختصاص و تقویت کلام» را برای تقدیم به‌کار بردند. جرجانی این بحث را دارای فایده‌ها و محاسن بی‌شمار می‌داند و می‌گوید «این باب از کتاب -تقدم و مبتداسازی - را فواید بسیاری است و محاسن بی‌شمار، دامنهٔ استعمال در آن وسیع است و کرانه‌های آن بس دور؛ در این باب معانی بدیعی برای شما چهره می‌گشاید و شما را به نکات لطیفی آگاه می‌سازد و شعری را می‌بینند که شنیدنش شما را به وجد و شوق می‌آورد و در خاطر شما تأثیری بس لطیف برجای می‌گذارد، آنگاه تأمل می‌کنید و متوجه می‌شوید که علت اینکه آن شعر لطافتی یافته و نشاطی در شما ایجاد کرده است که در آن کلمه‌ای مقدم شده و لفظی را از جایی برداشته در محلی دیگر نهاده‌اند» (الجرجانی، ۱۳۹۲: ۱۶۶).

در زبان فارسی هر جمله دارای یک تکیهٔ اصلی است. همچنین پیام‌رسانی مهم‌ترین جزء در یک ارتباط زبانی به‌حساب می‌آید؛ بنابراین، تکیهٔ جمله به شکل بی‌نشان روی فعل یا نزدیک‌ترین عنصر فعل قرار می‌گیرد (وحیدیان کامیار، ۱۳۸۴: ۴۸).

> «تا این دو روی تیز زبان در میان، دش آندی گرفته، سلامت پای بر کران نهاده، از آنگاه باز که فتنه از خواب سر برداشته، هزاران سر، برداشته بلارک آبخوره، تا خونخوار شده، خون‌خوار شده، سنان سرافراز به مثال زروآزمایان سر افراز گشته، تیر که نصیب هدف بودی، تیر ضمیر آمده، تدبیر در میدان تقدیر چون گوی سرگردان شده، آبستنان لیالی را هر لحظه اگرچه حاله معین شده است حُبلی را نو به نو بلایی زایید» (زیدری نسوی، ۱۳۴۳: ۲).

در نمونهٔ فوق جملات پیاپی و تودرتوی زیدری حاصل مترادفاتی است که وی به اقتضای حال برای توصیف موقعیت آورده است. بلاغت ساختار نحوی ایجاب کرده است که با اطناب جملات خود را بیان کند. مبتداسازی نه تنها ترتیب جمله را تغییر می‌دهد، بلکه سبب نشان‌داری

1. Promoinece

ساخت نحوی و تأثیر بلاغی می‌شود (میرعمادی و مجیدی، ۱۳۸۵: ۹). در مبحث پیش‌آیی «نهاد»، جملات در حالت بی‌نشانِ نهاد ذکر می‌شوند و ترکیب و توالی ساختار نحوی معیار را حفظ می‌کنند:

«نیز که نصیب هدف بودی، تیر ضمیر آمده» (زیدری نسوی، ۱۳۴۳: ۲).

«این مصیبت نه از آن قبیل است که به بکاء و عویل در مدت طویل حق آن توان گزارد» (همان: ۴۸).

«من بنده از حرقت فرق

دوستان و احباب و ضجرت هجرت یاران و اصحاب چندان بار محنت بر دل نهاده بودم» (همان: ۵۷).

«ممالک همه مهالک گشته. مسالک به یک بار معارک شده. قواعد ملک به یکبارگی اختلال پذیرفته. عقود دولت به کلی انحلال یافته. دیوان در جای اصحاب تمکن یافته. مدارس علوم همه مدرس شده. محاضرات همه به حدیث محاصرات مبدل گشته ریاض رساتیق انیق، مَحط مجانیق شده» (همان: ۹۵).

چنانکه ملاحظه می‌شود، ساخت نحوی «نهاد» در این جملات، همان پیش‌آیی معمول و هنجار زبان است. حال این سؤال مطرح می‌شود تأثیر بلاغی این روش؛ یعنی بهره‌گیری از نحو معیار در ساختار نثر مصنوع و متکلف این اثر چیست؟ به‌نظر می‌رسد آنچه زیدری را برای استفاده از سیاق و چیدمان طبیعی زبان در به‌کارگیری «نهاد» وادار کرده است، تلاش وی برای برقراری ارتباط‌های مخاطب و تأثیرگذاری بر او به‌واسطهٔ «تخاطب» است.

زیدری در نفثةالمصدور با خلق تصاویری بدیع و شگفت‌انگیز، حجم انبوهی از آرایه‌های بدیعی و بیانی را برای نمایش قدرت و چیرگی خود در کلام به‌کار می‌برد. زیدری چه در این تصاویر زینتی و چه در تصاویری که نقش اصلی در گزارش و شرح ماوقع برای او ایفا می‌کنند با ترکیب چند لایه‌ای از عناصر خیال‌انگیز، تصاویر دیریابی را خلق کرده است که از تعمد وی برای تصویرپردازی خبر می‌دهد. نویسنده با آگاهی از قدرت تأثیرگذاری تصاویر، افزون بر القای

تصاویر، واژگان را در این تصویرپردازی به خدمت می‌گیرد و همین موضوع، سبب غرابت و در مواردی تکلف بیش از حد و دیر فهمی متن می‌شود.

راهکار وی برای غلبه بر دیریابی متن، بهره‌گیری از شفاف‌سازی به کمک نحو معیار به‌ویژه در چیدمان طبیعی کلام در ذکر نهاد است. زیدری به اقتضای حال مخاطب که ممکن است کلام دیرفهم مملو از تصاویر را درنیابد، کمترین میزان هنجارگریزی را در جابه‌جایی سازهٔ نهاد به خدمت می‌گیرد. نویسنده قصد دارد چشم خواننده را به اوضاع اسفناک ایران باز کند، اما جوهرهٔ زبان وی، کلام را گاه به مرز ناهمواری و ناهماهنگی می‌کشاند. در اینجاست که کلام محوری از یک‌سو و مسألهٔ ارتباط با مخاطب از سوی دیگر، جزر و مدی دائمی را در متن کتاب به وجود می‌آورد؛ نخست اندیشه اوج می‌گیرد و معانی باریک و دقیق می‌شود، آنگاه کلام در نهایت تصنع و خیال‌پردازی بیان می‌شود؛ در این هنگام برای خوانندهٔ نفثةالمصدور مجالی باقی نمی‌ماند تا به‌دنبال رفع ابهام دستوری باشد؛ بدین ترتیب در سیاق کلام، «نهاد» عموماً مشخص و در جایگاه ثابت خویش است و جملات نیز عمدتاً کوتاه. درست به دلیل همین ویژگی ژرف و ارتباط درونی نویسنده و مخاطب است که با وجود لغات دیریاب و آیات و عبارات فراوان عربی، باز هم خواننده رغبت دارد تا رشتهٔ کلام زیدری را در گشایش دردهای سینه دنبال کند:

«رفیقان همچون من از غذا به خونخواری قناعت ننمودند و از شراب به آب دیده اکتفا نکرده» (همان: ۵۸).

«من بنده که به خلاف احباب با او طریق درست عهدی سپرده بودم و به ضدیت دیگران ... نیکو پیوندی نموده، به ارمیه رسیدم» (همان: ۸۳).

در نفثةالمصدور نویسنده جهت اقناع مخاطب و اقتضای حال و هم‌راستا کردن وی با آلام و رنج‌های خویش، جملات را پیاپی و با شدت و تأکید (توالی) بیان می‌کند و از عوامل ربط پیوند و جمله‌ها و بندها به اغراض گوناگون بلاغی به‌خوبی استفاده می‌کند، برای نمونه :

«بعضی به خواب غفلت پهلو بر بستر تن آسانی نهاده و طایفه‌ای در شراب ارغوانی دور دوستکانی در داده تا عاقبت تن آسانی هرامانی بار آورد و دوستکانی دشمن کامی؛ یک روزکه خندید که سالی نگریست» (همان: ۴۰).

چنانکه مشاهده می‌شود چیدمان نحو در این عبارت انسجام ساختاری معیاری خود را حفظ کرده است؛ افعال (و وجه وصفی) در انتهای بندها ذکر شده است. آنچه نحو جمله را بلاغی کرده، تمثیلی است که در بند موصولی پس از حرف اضافهٔ (تا) ذکر شده است. «انسجام بلاغی بند نوشت، نشان از تداوم منطقی اندیشه‌ها و توالی آن‌ها دارد. سستی و گسستگی بندنوشت ناشی از گسست و پارگی واحدهای اندیشه -جمله‌ها- از یکدیگر است» (فتوحی، ۱۳۹۰: ۲۸۰).

انسجام بلاغی متن در نفثةالمصدور حاصل دو چیز است: یکی پیوستار معنایی و دیگر پیوستار دستوری. پیوستار یا انسجام معنایی آن که از سازگاری منطقی ارتباط گزاره‌ها و معانی ضمنی آن و خط سیر حوادث نشأت گرفته، اما پیوستار دستوری آن حاصل همکاری عناصر دستوری زبان مانند حروف ربط، حروف شرط، پیوندها و وابسته‌سازهاست که این انسجام غرض بلاغی نویسنده را به‌خوبی برآورده می‌سازد. آن هنگام که مخاطب ما در برابر سخن، حالات متفاوتی داشته باشد، سخن به اقتضای حال مخاطب با ایجاز یا اطناب بیان می‌شود (تجلیل، ۱۳۶۳: ۵). ساخت اطلاعی جملات نفثةالمصدور به‌صورتی است که «اصل سنگینی در انتها» در چینش سازه‌ها مؤثر است؛ درست به همین دلیل است که در زمان برجسته‌سازی عملیات پسایندسازی در ساختار جمله رخ می‌دهد. آن زمانی که ترتیب سازه‌ای به صورت معیار در چینش طبیعی خود باشد و فعل در ساختار پسایندی خود بیاید، ترتیب سازه‌ای جمله بر اصل پویایی ارتباط[1] تأکید دارد:

«فی‌الجمله آخر روز، دست از این روز فروشدگان باز داشتند» (زیدری نسوی، ۱۳۴۳: ۱۰۵).

«به رسم کوران دست دست در یکدیگر زدیم» (همان).

«و آن یک کس را عصاکش خویش کردیم» (همان: ۱۰۸).

«مدت چهار سال در این عِتاب به تکلف قلم باز کشیدم» (همان: ۱۲۰).

مخاطب در این چیدمان نحوی و ترتیب منطقی سازه‌ها، پویایی ارتباطی را بهتر درک می‌کند. در حقیقت زیدری به دلیل آنکه میزان زیادی از صناعات بلاغی، بدیعی، بیانی و شیوه‌های شاعرانه

1. Communicative Dynamism

را در نثر خویش مورد استفاده قرار داده، سازه‌های اطلاعی را در ترتیب بی‌نشان SXV به‌کار می‌برد. با دقت در ساخت اطلاعاتی جمله و بازخوانی آن‌ها می‌توانیم دو نوع متفاوت از اطلاعات را که جمله به ما منتقل می‌کند از یکدیگر بازشناسیم؛ هدف اصلی از بیان یک جمله، انتقال اطلاعاتی است که مخاطب از آن‌ها آگاه نبوده است. زیدری از مزاحمت هرگونه عاملی در چیدمان نحوی پرهیز می‌کند. وقتی فعل در جایگاه اصلی خود قرار می‌گیرد، جمله بیش از حد طولانی نمی‌شود و سهولت پردازش سبب می‌شود که بتواند گاه جملات را بشکند:

«از آنجا که روی می‌نهی، به هر گامی که می‌روی، ناکامی خواهد بود و به هر قدمی که بگذاری، ندمی روی خواهد نمود» (همان: ۹۸).

به این ترتیب خوانندهٔ نفثةالمصدور پس از مدتی است با متن، عادت می‌کند اطلاع اصلی و تکمیلی را در انتهای جمله به‌دست آورد و البته معطوف‌های مترادف بسیاری هم در این میان به‌کار می‌برد؛ هر یک از معطوف‌های زیدری حرف تازه‌ای در خود دارد:

«الحق من بنده از حرقت فرقت دوستان و احباب و ضجرت هجرت یاران و اصحاب چندان بار محنت بر دل نهاده بودم و چنان از جان و جهان سیر گشته که اندیشهٔ خواب و خورد طعام و شراب اگر به مدت نیز در کشیدی و زمان نیک دراز گشتی بر خاطر نگذشتی» (همان: ۵۸).

پس از هر فعل، مکث و گسستی طبیعی در جمله پدید می‌آید و قرار گرفتن فعل در میانه و ایجاد جملات هم‌پایه به کمک واو عطف نوعی ریتم و ضرباهنگ ایجاد می‌کند. همین درنگ‌های ریتمی به کمک چیدمان نحوی طبیعی زبان را به سمت ادبیت پیش می‌برد.

۳-۲-۱-۲. گروه‌های فعلی و نحو معیار

یکی از انواع جابه‌جایی‌های بلاغی در پیش‌آیی، قسمتی از سازه‌های فعل است به صورتی که بین اجزای آن سازه، چه فعل ساده، چه مرکب یا عبارت فعلی فاصله افتد. این نوع جابه‌جایی نحوی بیشتر در شعر رخ می‌دهد که اقتضای وزن و ضرورت قافیه، عرصه را برای نحو معیار تنگ می‌سازد و آن هنگام که در سازه‌های فعلی با تقدیم عنصری از فعل و تأخیر عنصری دیگر از فعل روابط معنایی خاصی دنبال شود، قطعاً هدف گوینده در سخن اغراض بلاغی است. یکی از این

تغییرات تقدیم یا پیش‌آیی جزء غیرصرفی در فعل مرکب است؛ به‌گونه‌ای که بین عناصر گروه فعلی فاصله بیفتد و عناصر نحوی دیگر در جمله بین اجزای سازهٔ فعلی از هم گسسته قرار بگیرند. این نوع جابه‌جایی از آن جهت که موجب برجسته‌سازی و تأکید بر بخش غیرصرفی عنصر فعلی و تغییر اطلاع جمله شده، ساخت جمله را از حالت بی‌نشان به نشان‌دار تبدیل می‌سازد. از کاربرد این نمونه‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

«تا روزگار در این انتظار بی‌حاصلِ امروز به فردا، گذرا بندند» (همان: ۲۹).

بین اجزای سازهٔ فعل مرکب (روزگار گذراندیند) گسستی ایجاد شده و جزء غیرصرفی با تقدیم بر متمم از هستهٔ فعلی (جزء صرفی) خود جدا شده و در ابتدای جمله قرار گرفته است. این جابه‌جایی اجزای فعل، موجب مبتداشدگی جزء غیرصرفی فعل (روزگار) در جمله شده و پیش‌آیی و تقدم آن بر متمم جمله (در این انتظار بی‌حاصل) موجب توصیف متمم شده است و آن را درون خود گرفته که این «درونه‌گیری»، برجسته شدن جایگاه متمم را نیز در پی دارد و نیز از نظر ساحت اطلاعاتی جمله، این تغییر ساختار نحوی را نشان‌دار کرده است و سبب برجستگی کلام می‌شود. علاوه بر این، تغییر نقطهٔ کانونی اطلاع جمله با درآمیختگی با سازهٔ متمم، موجب تأکید و برجستگی آن شده است و تمام توجه مخاطب را به «در این انتظار بی‌حاصل» جلب کند، اما مصداق این نمونهٔ یاد شده در نثر نفثةالمصدور زیاد نیست.

زیدری به ساحت جملات کوتاه و وجه وصفی افعال و افعال ساده یا ساختار نحو معیار در افعال مرکب یا عبارات فعلی بسیار پایبند است. ساختار این کتاب با طرح داستانی خود، جنبهٔ روایی دارد و همین ساختار روایی طرح منسجمی را در نحو جملات فراهم آورده است. قرینه‌پردازی در نثر شاعرانهٔ آن الگوی زبای خاصی را برای نویسنده فراهم می‌آورد. تکرار متوازن الگوهای واحد زبانی، نویسنده را به این سمت سوق می‌دهد که پاره‌های عبارات را به‌صورت کوتاه و با پیکربندی افعال در ساختار نحوی معمول و معیار؛ یعنی در آخر پاره‌ها بیاورد. چیدمان نحوی یکسان به دلایل قرینه‌پردازی را می‌توان عامل بلاغی رعایت نحو معیار در ساختار جملات این اثر دانست.

ـ «تلاطم امواج فتنه کار جهان برهم شورانیده است و سیلاب جفای ایام سرهای سروران را جُفای خود گردانیده است» (همان: ۱).

تکرار الگوی نحوی را به صورت معیار به فراوانی در این اثر می‌توان مشاهده کرد و همین مسأله سبب می‌شود که به منظور رعایت توازن موسیقایی و بلاغی، پاره‌های فعلی را اغلب در انتها دو به دو به کار برد. در حقیقت چیدمان نحوی فعل به‌صورت یکسان در پاره‌های قرینه:

«به کدام مشتاق شداید فراق می‌نویسی و به کدام مشفق، قصهٔ اشتیاق می‌گویی» (همان: ۵).

«آن خاکساران آتشی را خاک، سوی مکمن اجل می‌راند و آن گوران خر طبع را گور، سوی مرابض آساد می‌دواند» (همان: ۳۳).

«جانی به نانی باطل می‌کردند و نفسی به فلسی ضایع می‌گردانیدند» (همان: ۶۵- ۶۶).

۳-۲-۱-۳. ساختار نحوی و جابه‌جایی گروه قیدی

آن زمان که قیدِ فعل از بخشی به آغاز یا پایان جمله منتقل شود و از فعل فاصله بگیرد، این شگرد نیز در راستای بلاغت و زیبایی سخن می‌تواند یکی از مبانی مستحکم بلاغی متن باشد. زیدری با جابه‌جایی قید، قصد ایجاد تأکید در کلام و برجسته‌سازی دارد. این رفتار زبانی در اصطلاح علم معانی با حصر و قصر که روشی برای ایجاد انحصار در فرد یا شیء خاصی است، نزدیکی و قرابت دارد:

«بدین صفت ترسان و هراسان، ده دوازده روز راه قطع الکوکب حندس الظلماء قطع می‌کردم» (همان: ۶۹).

«روی سوی آذربیجان که به جان در آن حدود خطر بودم نهادم، شاد همچون خیال» (همان: ۷۴).

در دو جملهٔ اول قرار گرفتن قید «ترسان و هراسان» در ابتدای جمله و در فاصله‌ای با فعل، ساخت این جمله را از نظر نحوی نشان‌دار کرده است و از نظر ساخت اطلاعاتی جمله، نقطهٔ پایانی اطلاع کلام با انتقال به آغاز جمله موجب بزرگ‌نمایی عمل و نشان دادن قید «ترسان و هراسان» شده است و حالتی از ترس و بهت‌زدگی و تلاطم روحی احوال نویسنده را به خوبی به

خواننده منتقل می‌کند. زیدری به کمک این جابه‌جایی به فضاسازی در نثر خود کمک می‌کند. به‌عنوان مثال در این جمله:

«خلیج‌العذار، عذار در خدمت عارض عراق سبز کرد» (همان: ۷۶).

که پیش‌آیی قید در زمینهٔ هدف معنایی نویسنده که بی‌آبرویی و بی‌شرمگی یکی از صاحب‌منصبان دربار مغول را بیان می‌کند، کارکرد القایی مؤثری دارد.

«بی‌شک در این سر وقت از هر آفرید، .... انتقام‌مند» (همان: ۲۲).

در این عبارت، قیدِ فعل پیش از فعل و با فاصله‌ای از آن قرار گرفته است. این نوع قرار گرفتن جهت تأکید بر میزان و عدد است و بدین ترتیب بلاغت نحوی را نشان‌دار کرده است. برای معنادار کردن این جایگاه، می‌توانیم آن را به شکل بی‌نشان در ساخت معیار برگردانیم:

«در این سر وقت از هر آفریده...، بی‌شک انتقام کشید» (همان).

این شگرد که زیدری برای نشان دادن شدت انتقام و قدرت کینه‌کشی به‌کار برده، توانسته است این معنا را به زیبایی در این ساخت نثر شاعرانه به خواننده منتقل کند؛ فاصله گرفتن قید از فعل و در آغاز جمله قرار گرفتن برای نشان دادن عظمت و هولناکی انتقام کارکرد هنری را در ساختار نحوی جمله به اقتضای کلام به مخاطب نشان داده است. این شیوهٔ جابه‌جایی نحوی، هنری است که زیدری برای تأثیر بیشتر در رساندن و القای پیام خود به مخاطب به‌کار گرفته است. دوری قید از فعل و تقدیم یا تأخیر آن پس از فعل یکی از بهترین شیوه‌هایی است که نویسنده در کاربست حرکت سازه‌های نحوی جمله برای اهداف بلاغی خود نشان داده است و یا در مثال زیر:

«بدین صفت ترسان هراسان ده دوازده روز راه را قطع الکوکب حندس الظلماء قطع می‌کردم» (همان: ۶۹).

در این مثال نیز چنانکه مشاهده می‌شود قید (ترسان/ هراسان) با تقدیم و پیش‌آیی نسبت به فعل (قطع می‌کردم) سبب برجسته‌سازی و تأثیر بلاغی کلام شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

زیدری نسوی از نحو معیار و چیدمان طبیعی جملات، بیشترین بهره را برده است. نویسنده در این کتاب، عناصر جمله را بنا به دلایلی که فقط با رجوع به بافت موقعیتی متن آشکار می‌شود،به قصد اطلاع‌رسانی صریح در چیدمان طبیعی خود به‌کار می‌برد و کمتر پیش می‌آید که این نظم نحوی را بر هم زند.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که در ساختارهای نحوی نفثةالمصدور زیدری به دلیل انسجام موضوعی و رعایت اقتضای حال مخاطب در بافتی شاعرانه که حاصل پیچیدگی‌های معنایی است از پیوندهای گوناگون ساختاری، بهره برده است. خواننده در پایان هر جمله از جمله‌های تشکیل‌دهندهٔ ساده یا مرکب با معنایی مستقل، روبه‌رو است. پیش‌آیی و پس‌آیی – برخلاف هنجار معیار– در متن دیده نمی‌شود و تسهیل در پردازش جمله و تنظیم هارمونی خبری از جمله تمهیداتی است که زیدری برای غلبه بر متن مصنوع و سرشار از تصاویر شاعرانه و لغات مهجور و متکلف عربی در متن استفاده کرده است. درازدامنی و اطناب جملات در نفثةالمصدور، سبب کم رنگ شدن مفهوم جمله‌ها می‌شود و خواننده در سایهٔ واژه‌های دشوار و دیریاب و عبارات عربی در بسیاری از مواقع، معنا را گم می‌کند؛ این در حالی است که باید واژه‌ها در سایهٔ معنا به جریان درآیند. در این اثر، بلاغت ساختاری متن و رعایت مقتضای متن و مخاطب به گونه‌ای است که برای غلبه بر این نوع از ابهامات و درازدامنی‌ها، نویسنده، اسیر درهم ریختگی و آشفتگی نحوی نمی‌شود.

تعارض منافع

نویسندگان هیچ گونه تعارض منافع ندارند.

منابع

آشوری، داریوش. (۱۳۸٤). *زبان باز؛ پژوهشی دربارهٔ زبان و مدرنیته*. تهران: انتشارات مرکز.

باطنی، محمدرضا. (۱۳۸۰). *توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی*. تهران :انتشارات امیرکبیر.

باقری، مهری. (۱۳۸۲). *مقدمات زبانشناسی*. تهران: انتشارات سورهٔ مهر.

بهار، محمدتقی. (۱۳۸۰). *سبک‌شناسی*. چاپ هفتم. تهران: انتشارات امیرکبیر.

تجلیل، جلیل. (۱۳٦۳). *معانی و بیان*. تهران: انتشارات امیرکبیر.

الجرجانی، عبدالقادر. (۱۳۹۲). *اسرارالبلاغه*. ترجمه: جلیل تجلیل. چاپ چهارم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

راسخ مهند، محمد. (۱۳۸۸). *گفتارهایی در نحو*. تهران: انتشارات مرکز.

رجایی، محمدخلیل. (۱۳۵۳). *معالم‌البلاغه در علم معانی و بیان و بدیع*. شیراز: انتشارات دانشگاه شیراز.

زیدری نسوی، شهاب‌الدین محمد. (۱۳٤۳). *نفثةالمصدور*. تصحیح و توضیح: امیرحسن یزدگردی. تهران: انتشارات ادارهٔ کل نگارش آموزش و پرورش.

سارلی، ناصرقلی، باقری، بهادر و صادقی، شیرین. (۱۳۹۸). بلاغت ساخت‌های نحوی نشان دار در اشعار نیمایی اخوان ثالث. *مجلهٔ مطالعات زبانی و بلاغی*، ۱۰(۱۹)، ۲۳۳- ۲٦٤. [DOI: 10.22075/JLRS.2018.15884.1310]

سیدقاسم، لیلا. (۱۳۹۲). کارکرد بلاغی آرایش واژگانی در تاریخ بیهقی. *فصلنامهٔ نقد ادبی*، ٦(۲٤)، ٦۳- ۹٤. [DOR: 20.1001.1.20080360.1392.6.24.6.3]

شفیعی‌کدکنی، محمدرضا. (۱۳۷۳). *موسیقی شعر*. چاپ چهارم. تهران: انتشارات آگاه.

صفوی، کوروش. (۱۳۸۲). *معنی‌شناسی کاربردی*. تهران: انتشارات همشهری.

العشماوی، محمدزکی. (بی تا). *قضایا النقد الادبی بین القدیم و الحدیث*. قاهره: دارالمعرفه الجامعیه.

فتوحی، محمود. (۱۳۹۰). *سبک‌شناسی نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها*. چاپ دوم. تهران: انتشارات سخن.

فرشیدورد، خسرو. (۱۳۷۸). *جمله و تحول آن در زبان فارسی*. تهران: انتشارات امیرکبیر.

فلاحتی، صغری و اشرف، اسماعیل. (۱۳۹٤). بازخوانی نظریهٔ نظم عبدالقاهر جرجانی. *مطالعات تاریخی قرآن و حدیث*، ۱۹(٥٤)، ۹-۲٦. [DOR: 20.1001.1.17358701.1392.19.54.3.4]

میرعمادی، سیدعلی و مجیدی، ستاره. (۱۳۸٥). بررسی نقش اطلاعی دو فرآیند مبتداسازی و مجهول‌سازی در زبان فارسی از دیدگاه نقش‌گرایی. *متن پژوهی ادبی*، ۹(۳۰)، ۷-۳۰. [DOI: 10.22054/LTR.2007.6382]

ناتل خانلری، پرویز. (۱۳۹۷). *تاریخ زبان فارسی*. چاپ هشتم. تهران: نشر نو.

نوروزی، حامد و غلامحسین زاده، غلامحسین. (۱۳۸۸). نقش عوامل ربط زمانی در انسجام. *کاوش نامه زبان و ادبیات فارسی*، ۱۰(۱۹)، ۹۷-۱۲۱. [DOI: 10.29252/KAVOSH.2010.2497]

وحیدیان کامیار، تقی. (۱۳۸٤). *دستور زبان فارسی*. چاپ دوم. تهران: انتشارات سمت.

هروی، موفق الدین ابومنصور علی. (۱۳۷۱). *الابنیه عن حقایق الادویه*. تصحیح: احمد بهمنیار. به کوشش حسین محجوب اردکانی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

Translated References to English

Ashouri, D. (2005). *Open language; A Research on Language and Modernity.* Tehran: Center Publication. [In Persian]

Bateni, M. R. (2001). *Description of the Grammatical Structure of the Persian Language*. Tehran: Amir Kabir Publication. [In Persian]

Bagheri, M. (2003). *Introduction to Linguistics*. Tehran: Soore Mehr Publication. [In Persian]

Bahar, M. T. (2001). *Stylistics, Seventh edition*. Tehran: Amir Kabir Publication. [In Persian]

Tajlil, J. (1984). *Meanings and Expression*. Tehran: Amir Kabir Publication. [In Persian]

Al-Djorjānī, A. (2013). *Asrar al-Balaghah.* translated by Jalil Tajlil. fourth edition. Tehran: University of Tehran Press Publication. [In Persian]

Rasekh Mahand, M. (2009). *Speeches in Syntax*. Tehran: Center Publication. [In Persian]

Rajaei, M. Kh. (1974). *Ma'alam al-Balaghah in the Science of Semantics and Expression and Novelty*. Shiraz: Shiraz University Press. [In Persian]

Zeydari Nasawi, Sh. M. (1964). *Nafthat-l-Masdur, Correction and Explanation: Amir Hassan Yazdgerdi*. Tehran: The General Directorate of Education Press. [In Persian]

Sarli, N. Gh., Bagheri, B. and Sadeghi, Sh. (2019). The Rhetoric of the Marked Syntactical Structures in Akhavan-Sales's Poetry. *Journal of Linguistic and Rhetorical Studies*, 10(19), 233-264. [DOI: 10.22075/JLRS.2018.15884.1310] [In Persian]

Seyyed Qasem, L. (2013). Rhetorical Function of Word Order in Tarikh-e Beyhaqi. *Literary Criticism*, 6(24), 63-94. [DOR: 20.1001.1.20080360.1392.6.24.6.3] [In Persian]

Shafiei Kadkani, M. R. (1994). *Music of Poetry, Fourth Edition*. Tehran: Agah. [In Persian]

Safavi, K. (2003). *Applied Semantics*. Tehran: Hamshahri Publication. [In Persian]

Al-Ashmawi, M. Z. (N. D.). *Literary Criticism Issues between the ancient and the narration*. Cairo: Dar al-Ma'rifah al-Jame'iyyah. [In Persian]

Fotouhi, M. (2011). *Stylistics of Theories, Approaches and Methods*. Second Edition. Tehran: Sokhan Publication. [In Persian]

Farshidvard, Kh. (1999). *Sentence and its Evolution in Persian language*. Tehran: Amir Kabir Publication. [In Persian]

Felahati, S. and Ashraf, I. (2015). Re-reading the Order Theory by Abdolqaher-e-Djorjānī. *The Journal of Historical Approaches to Qur'ān Studies*, 19(54), 26-9. [DOR: 20.1001.1.17358701.1392.19.54.3.4] [In Persian]

Mir Emadi, S. A. and Majidi, S. (2006). Survey on Informative Function of Topicalization and Passivization in Persian; A Functional perspective. *Literary Text Research*, 9(30), 7-30. [DOI: 10.22054/LTR.2007.6382] [In Persian]

Natel Khanlari, P. (2018). *History of Persian Language.* Eighth Edition. Tehran: Nou Publication. [In Persian]

Nowruzi, H. and Gholam Hosseinzadeh, Gh. H. (2009). The Role Of Temporal Connective Factors in Text Cohesion. *Journal of Kavoshnameh in Persian Language and Literature*, 10(19), 97-121. [DOR: 10.29252/KAVOSH.2010.2497] [In Persian]

Vahidian Kamyar, T. (2005). *Persian Grammar.* Second Edition. Tehran: Samt Publication. [In Persian]

Heravi, M. al-Din. A. M. A. (1992). *Al-Abnieh An Haghayegh Al-Advieh, edited by Ahmad Bahmanyar*. by Hossein Mahjoub Ardakani. Tehran: University of Tehran Publication. [In Persian]